

**ČESKÝ PORODNÍ SYSTÉM Z ANTROPOLOGICKÉHO POHLEDU / HANA HAŠKOVÁ
HREŠANOVÁ, E. 2008. KULTURY DVOU PORODNIC: ETNOGRAFICKÁ STUDIE.
PLZEŇ: ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI.**

Výjimečná, vysoce kvalitní, čtivá a zcela ojedinělá komplexní antropologická studie českého porodního systému.¹ Na rozdíl od jiných, v České republice doposud publikovaných odborných prací na téma porodnictví a porodu, které se věnovaly buď jen dílčím tématům, nebo analyzovaly názorové difference a mapovaly praktiky porodu v České republice, tato kniha nabízí teoreticky i empiricky ukotvené vysvětlení procesů, které ovlivňují a tvoří celý porodní systém. Teoreticky navazuje autorka na světovou antropologii a sociologii porodu, které kladou důraz na sociální a kulturní podmíněnost porodu a kategorií zdraví a nemoci. Ačkoliv se jedná o knihu odbornou, její téma a styl, jakým je napsána, ji činí atraktivní pro rodiče i pro ty, kteří rodičovství teprve plánují, a zejména pro ženy rodičky – budoucí, současné i ty minulé.

Kniha je rozdělena do tří částí. První z nich se soustředí na mikroúroveň sociálních interakcí ve dvou zkoumaných porodnicích. Druhá z nich se zaměřuje na meziúroveň sociálních procesů, v daném případě profesní dimenze v organizačních kulturách porodnic. Třetí část knihy zkoumá porodní kulturu na makroúrovni sociálních procesů. V ní se autorka zabývá vlivem konzumerismu a komercializace na porodní systém v České republice.

Na začátku knihy je vymezen koncept kultury a posléze organizační kultury, která se ukázala být pro zkoumání prostředí porodnic, v nichž probíhá naprostá většina porodů v České republice, nejvhodnější. Ve zvoleném pojetí je možno na kulturu pohlížet jako na vzorce, ve kterých lidé žijí své životy, nepředpokládá se však, že je všichni členové bez výhrad dodržují a naplňují. Koncept kultury, vycházející jak z antropologie, tak z organizačních studií, tedy neobsahu-

je imperativ naprosté sdílnosti mezi jejími členy. Koncept organizační kultury pak umožňuje holistické pojetí kultur porodnic, které zkoumá na několika analytických úrovních. Je kontextem, ve kterém lidé jednájí a interpretují vlastní zkušenosti. Jedná se o sociálně naučené vzorce jednání, uvažování a interpretování reality, které je předáváno v sociálních interakcích. Právě tyto vzorce – významy a světy informátorů – autorka identifikovala během svého tříletého (2005–2007) etnografického výzkumu ve dvou českých porodnicích, jejichž identita byla pro publikační účely anonymizována. Metodou sběru dat bylo autorce jednak zúčastněné pozorování (např. v prostorách porodnic určených pro veřejnost, na porodních sálech, na předporodních kurzech), jednak studium dokumentů (např. kroniky, letáky, webové stránky, knihy přání a stížností, interní dokumenty) a jednak polostrukturované a hloubkové rozhovory. Jejimi informátory byli místní gynekologové porodníci a pediatri (z toho pětinu tvořily ženy), porodní asistentky, dětské sestry, sanitářky, studentky porodní asistence a ošetrovatelství a ženy, které v těchto porodnicích rodily. Rozhovory s rodičkami nebyly použity pro samostatnou analýzu porodních zkušeností, ale sloužily k triangulaci dat.

První analytická kapitola knihy je věnována kategorizaci rodiček a jejich partnerů tak, jak ji vnímá personál porodnic. Tato kategorizace slouží mimo jiné k identifikaci potenciálně problémových rodiček a partnerů. Mezi potenciálně problematické, „špatné pacientky“², jsou řazeny zejména „ortodoxní přírodačky“ nebo „přemoudřelé“, které jsou definovány nejen specifickými požadavky na porodní péči, ale také například oblečením, vyšším věkem při prvním porodu, vyšším socioekonomickým statutem, vysokoškolským

Ve všech svých příspěvcích Stiegler zdůrazňuje komplementaritu tří základních strategií genderové politiky a jejich vzájemnou nenahraditelnost. Tyto tři strategie (antidiskriminační politika, podpora žen, gender mainstreaming a jeho podmnožina genderové rozpočtování) společně a každá svým způsobem se snaží o dosažení tří základních cílů genderové politiky. Za prvé tedy usilují o nastolení spravedlnosti v genderových vztazích, čímž je především míněno rovné rozdělení zdrojů (peníze, práce, čas, moc, poznání aj.) a spravedlivá participace na jejich užívání. Za druhý hlavní cíl Stiegler považuje zprůchodnění hranic mezi gendery za účelem rozkolísání stereotypů a zdůraznění genderové rozmanitosti, tedy rozboření hierarchie, duality a polarity. Třetím náročným úkolem je změna struktur (institucí, systémů a kultur), které vytvářejí a reprodukuji genderové stereotypy.

V tomto kontextu je genderové rozpočtování aplikací gender mainstreamingu, kterému se budu věnovat níže, na rozpočtový proces. Avšak neznamená to, že by měla být část rozpočtu vyhraněna ženám a druhá část mužům. Jedná se totiž o rozsáhlý proces zařazování genderových analýz a výzkumů do všech rozpočtových rozhodování tak, aby mohlo být přihlédnuto k tomu, co každé jednotlivé rozhodnutí přináší genderové politice. Tedy také to, jak se konkrétní rozhodnutí dotýká reálného života mužů a žen. Pokud jsou navržena úsporná opatření, tak je potřeba prozkoumat, na koho dopadnou větší měrou apod. Stejně tak v případě investic. Podstatné je, aby se analyzovala všechna stadia rozpočtového procesu, přestože se v jednotlivých zemích odlišují.

V další studii se Stiegler zaměřuje na otázky pečovatelské práce, a to jak práce placené, tak i práce neplacené. Autorka alarmuje před hrozbou zhoršení podmínek pro pečovatelskou práci v důsledku úsporných opatření, kterými vlády evropských států reagují na hospodářskou krizi. Z tohoto důvodu žádá, aby se zásadní poznatky o péči promítly do nové ekonomické teorie. Sama definuje pět hlavních charakteristik pečovatelské práce, které by bylo třeba zahrnout v řešení hospodářských otázek. Prvním takovým rysem péče je, že bývá

vzděláním mimo obor medicíny, preferencí alternativních stylů života a tím, že přijíždějí rodit do menších vzdálenějších porodnic z větších měst. Tím, že se samy vzdělávají v oblasti porodnictví a pak trvají na svých požadavcích vztahujících se k porodní péči, narušují hierarchický vztah mezi odborníky a laiky, a ohrožují tak ze strany zaměstnanců a zaměstnankyň porodnic očekávaný vztah důvěry mezi příjemkyní péče/pacientkou/klientkou a poskytovatelem péče/vyšleným odborníkem či odbornicí. Jako potenciálně problematické jsou pak vnímány také „poplety“, které jsou definovány zejména příslušností k sociálně slabým vrstvám populace a malou docházkou na těhotenské prohlídky, takže s porodní péčí se setkávají nezářídka až při porodu. S ohledem na partnery rodiček jsou definováni jako problematičtí zejména „autoritativní otcové“, kteří trvají na porodním plánu i tehdy, když chce personál porodnice rozhodnout jinak.

Neproblematické rodičky a jejich partneři jsou označovány jako „normální mamčí“, „tatínkové“ a „moderní přírodačky“. „Moderní přírodačky“ se sice také samovzdělávají a přicházejí se specifickými požadavky, na kterých ale v případě lékařského doporučení netrvají. Nenarušují tedy očekávaný vztah důvěry mezi odborníkem a laikem. Za neproblematické jsou vnímány také ženy, které sice nejsou označovány speciálním termínem, od ostatních se však odlišují vysokou důvěrou v lékařské technologie, vyžadují např. amniocentézu a císařský řez bez lékařské indikace. Vzhledem k tomu, že aplikací těchto technologií potvrzují lékařskou autoritu a posilují vedení a kontrolu lékařského personálu nad porodem, nejsou tyto ženy vnímány problematičtí ani přesto, že požadují zákroky, které jsou v České republice oficiálně prováděny pouze v případech lékařské indikace.

Ačkoliv předporodní kurzy byly původně (od 20. let 20. století) vedeny snahou o snížení bolesti při porodu, v současné době, jak autorka v knize dobře ilustruje, jsou vedeny zejména snahou o seznámení rodiček/pacien-

tek s procedurami porodnice/nemocnice, ale také, některé z nich, i snahou o seznámení rodiček s tím, jak se chovat v průběhu těhotenství, porodu a péče o novorozence. Kurzy tedy plní disciplinární funkci. Jejich hlavní poselství autorka shrnuje do věty: *během svého pobytu by klienti měli respektovat pravidla dané instituce a brát instituci a její personál jako svrchovanou autoritu* (s. 99). Toto poselství je v kurzech nezářídka posilováno tím, že je těhotným ženám zdůrazňováno, že *za poskytovanou péči v porodnici a zdraví hospitalizovaných zodpovídá primárně zdravotnický personál a že by to měly klientky respektovat* (s. 101). Kromě toho se během předporodních kurzů personál porodnice dozví, s jakými komplikacemi se bude v blízké budoucnosti při porodu setkávat.

Existují však i předporodní kurzy poskytované nezávislými porodními asistentkami mimo prostředí porodnic, které jsou vedeny spíše snahou o podporu aktivní účasti rodičů při porodu. Je pochopitelné, že zaměstnanci porodnic vítají spíše ty rodičky/pacientky, které chápou předporodní kurzy jako možnost seznámení se s prostředím konkrétní porodnice, než ty, které se účastní soukromých porodních kurzů, na kterých se navíc mohou setkat s jinými doporučeními, než jaká jsou prezentována na předporodních kurzech v nemocnici.

Za velmi přínosnou považuji autorčinu analýzu využívání rétoriky přirozeného porodu a možností výběru porodní péče v porodnicích. Narůstající trend konzumerismu a komercializace, který se projevuje i v porodní péči, totiž vede ze strany poskytovatelů péče k ujišťování těhotných žen o tom, že jim při porodu nebude nic přikazováno, že vždy budou mít možnost volby ohledně nejrůznějších porodních procedur. Přitom je jim však důrazně připomínáno, jaké porodní procedury jsou žádoucí a které jsou naopak z odborného hlediska pochybné. Jak však autorka zdůrazňuje, problémem není odmítání koncepce přirozeného porodu ze strany veškerého personálu porodnic. Neslučitelnost přirozeného porodu a porodu vedeného v porodnicích

skrytou a převážně ženskou prací. Ekonomicky to znamená především to, že se velká část této práce odehrává v soukromí, a tím je nepostihnutelná v ekonomických a sociálních strukturách, nezapočítává se tedy do HDP a současně pečujícími lidem tato práce není zahrnována do systému sociálního zajištění. Za druhé se pečovatelská práce řídí vlastní logikou, tím je myšleno, že je vždy emocionálně náročná a neřídí se pravidly produkce. Zároveň: „Starostlivost je meziľudská práca, ktorú nemožno automatizovať.“ (s. 25) Dalším charakteristickým rysem pečovatelské práce je její podhodnocování, to autorka dokládá mnohými čísly na příkladu Německa. Dále Stiegler podtrhuje, že pečovatelská práce je základní součástí blahobytu, dokonce blahobyť produkuje. Závěrem shrnuje: „Nedostatočné zabezpečenie opatrovateľskej práce sa v čase krízy ešte zhoršuje.“ (s. 29) Mezi faktory, které to dokládají, uvádí autorka nárůst výdělečné činnosti žen, větší požadavky na flexibilitu a mobilitu, nízkou porodnost, snižování významu manželství a zvyšování počtu osob potřebujících péči. Úkoly, které z tohoto vyplývají pro genderovou politiku, jsou různého rázu. Na jedné straně je zapotřebí vůbec vytvořit povědomí o společenském významu péče a zároveň zrušit genderové přisuzování péče ženám. Na druhé straně je třeba chránit pečovatelskou práci před úspornými opatřeními a naopak usilovat o její zapojení do nového hospodářství. S tím souvisí i úkol přehodnotit pečovatelskou práci v rovině profesionální. Jedině když se budeme snažit dostát těmto úkolům, můžeme se vyhnout celospolečenské širokosáhlé krizi péče.

O nové ekonomice ve svém příspěvku hovoří také Michalitsch. Představuje možnosti projektu feministického hospodářství a jeho nepostradatelnosti v období ekonomické krize. Vychází z prací feministických ekonomek Gubitzer a Jochimsen a pomocí foucaultovské kritiky moci ukazuje mocenský aspekt genderového uspořádání v souvislosti s ekonomikou. Autorka kritizuje aktuální konjunkturální programy zaměřené na překonání krize pro jejich genderovou slepotu, v jejímž důsledku reprodukuji stávající hierarchie, přestože by mohly využívat strategii gender mainstreamingu včetně genderového rozpočtování. Konkrétní podobu feministického

spočívá v tom, že porodnice v České republice jsou neoddělitelnou součástí nemocničních komplexů, v nichž dominuje lékařský model péče. Následně jsou kultury porodnic touto příslušností k nemocnicím neodvratně formovány. Enkulturační praktiky během předporodních kurzů je podle autorky potřeba vidět jako součást organizačního kontextu, a nikoliv jako projev ideologie lékařského modelu porodu. Lékařský model péče jsou však pod vlivem konzumerismu a komercializace nemocnice nuceny prosazovat rafinovaněji než kdy dříve.

Z hlediska analýzy genderových vztahů v organizaci je zajímavá kapitola, v níž se autorka zaměřuje jednak na profesní identitu porodních asistentek a profesionalizaci jejich oboru, jednak na profesní identitu a „deprofesionalizaci“ nebo spíše růst kritického pohledu veřejnosti na profesní status lékařů a na lékařské vědění obecně. Zatímco profesionalizaci porodní asistence spojuje autorka se snahami některých představitelů porodní asistence a jedné z jejich profesních organizací, rostoucí kritiku lékařského vědění spojuje s rostoucím konzumerismem, zvyšující se dostupností nových informačních technologií a s komputizací, které umožňují široké veřejnosti důkladnější kontrolu expertního vědění. Zároveň autorka zachycuje reakci porodníků na tento trend, který je doprovázen zvyšujícím se počtem soudních žalob na porodnice za komplikace, které nastaly u rodiček, ale zejména jejich dětí během porodu nebo po porodu. Lékaři pod tlakem žalob praktikují stále častěji „obranou medicínu“, v níž se projevuje snaha vyhnout se potenciálním právním postihům a prospěch pacienta se stává druhořadým. Tato praxe vede ke zvyšování užívání lékařských technologií a tím dochází i ke zvyšování iatrogenních důsledků této praxe.

Z hlediska analýzy sociálních nerovností je poutavá kapitola, v níž se autorka zabývá představami porodních asistentek a gynekologů o tom, že určité socioekonomické vrstvy rodiček rodí s většími komplikacemi než jiné. Ačko-

liv studie z oblasti sociologie zdraví poukazují spíše na to, že lidé s vyšším socioekonomickým statusem vykazují lepší zdravotní stav než lidé s nízkým socioekonomickým statusem, u porodu tomu bývá podle personálu porodnic naopak. Příčinou je podle nich jednak horší spolupráce těchto rodiček s personálem, jednak s tím související – „nevyhovující“ – forma připravenosti na porod, která průběh porodu ovlivňuje.

Závěrem lze říci, že kniha jednoznačně poukazuje na to, jakým významným způsobem ovlivňuje organizační struktura porodnic zdraví žen a jak jsou současné změny v organizační struktuře porodnic úzce spjaty s konzumerismem a komercializací v oblasti zdravotnictví. Za nejvýznamnější však považují autorkou explicitně definovaný a empiricky kvalitně podložený závěrečný poznatek o tom, co českému porodnímu systému chybí, aby fungoval ve prospěch rodiček. Vzhledem k tomu, že koncept přirozeného porodu nelze v nemocnicích kvůli jejich organizační struktuře v podstatě aplikovat a že porody v domácím prostředí představují v České republice jedinou alternativu k porodu v nemocnici, přičemž s domácím porodem se v podstatě v českém porodním systému nepočítá, a tak je jeho volba velmi problematická, je jednoznačnou mezerou českého porodního systému nedostatek alternativ porodu pro ženy. Porodní domy, jejichž zřízení za účelem porodů nebylo doposud v České republice povoleno, by byly podle autorky přesně tou chybějící alternativou pro ženy, kterým porod v institucionalizovaném prostředí nemocnic nevyhovuje a na jejichž zdraví má tento nedostatek alternativ porodní péče velký vliv.

Poznámky

- 1** Tato recenze vznikla v souvislosti s prací na projektu Proměny forem a uspořádání partnerského a rodinného života z hlediska konceptu životních drah (GA ČR; P404/10/0021).
- 2** Lze použít i termín „špatné klientky“, ale ten se v porodnicích příliš často nepoužívá.

hospodárství Michalitsch pouze načrtáva, zásadní rys nachází v propojovaní: „Východiská feministickej ekonómie naopak stavajú do popredia prepojenia trhu, neziskového sektora, štátnej ekonomiky tretieho sektora a oblasti reprodukcie a v logike „starostlivosti o iných“, spojenej so sektorom reprodukcie, nachádzajú alternatívnu ekonomickú racionalitu.“ (s. 40) Na tomto základě autorka naznačuje možné cesty, kterými by se mohly intervenční genderové politiky ubírat. Drží se zde plánu, ve kterém Evropská komise určila šest ústředních oblastí pro podporu genderové rovnosti na roky 2006–2010. Zároveň se snaží ukázat, že pro státy by feministické hospodárství bylo výhodné nejen společensky a kulturně, ale také že dokáže být výdělečné. Stiegler i Michalitsch se shodují v apelu na otevření ekonomických věd novým možnostem a na jejich odpoutání od přehnané fixace na trh.

Ústředním tématem, kterým se Stiegler ve sborníku zabývá, je strategie uplatňování genderového hlediska – gender mainstreaming.¹ Můžeme jej charakterizovat se Stiegler takto: „Mainstreaming znamená presakovanie rodovej problematiky do doteraz androcentrických spôsobov myslenia, organizačných foriem a postupov.“ (s. 111) Nebo sledovat definici Rady Evropy: „(Re)organizace, zlepšování, vývoj a vyhodnocení politických procesů, které zaručí, že hledisko rovnosti pohlaví bude převzato do politiky těmi, kteří rozhodují v politických otázkách na všech úrovních a ve všech oblastech politiky.“ (ES 2008: 10) Uplatňování genderového hlediska je závazek, který si na sebe Evropská unie v rámci genderové politiky vzala. Stiegler na pozadí nejsilnějších proudů genderových teorií velmi podrobně rozebírá hlavní cíle genderové politiky a strategie k jejich dosahování. Postupuje analogicky ke své analýze pečovatelské práce a genderového rozpočtování, avšak rozbor zasazuje do ještě širšího kontextu. Své expertizy staví na rozvrhnutí alternativních možností k tradičním konstruktům. Za vodítko jí slouží tři dimenze genderovanosti (pohlaví, gender, sexuální orientace), na něž aplikuje tři tradiční konstrukty: dualitu, pluralitu a genderovou hierarchii. Toto hledisko dále využívá na příkladu alternativního versus tradičního pohledu na rodinu. Za další příklad si autorka

POMOZTE BUDOVAT ČESKÁ GENDEROVÁ STUDIA

PŘEDPLAŤTE SI ČASOPIS GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM

V návaznosti na další změny v oblasti vědy a výzkumu v České republice jsme museli v redakci časopisu *Gender, rovné příležitosti, výzkum* přistoupit k některým změnám a zavedení prodeje časopisu. Distribuce časopisu bude od letošního roku zajišťována primárně formou předplatného. Za 140 Kč Vám budou poštou zaslána dvě čísla ročně. Jelikož naše další existence závisí na získání určitého počtu předplatitelů, budeme rádi, pokud nám i nadále zachováte svoji přízeň.

Předplatitelský účet pro zaslání časopisu v České republice si můžete jednoduše zařídit na stránkách firmy SEND. Předplatné: <http://send.cz/casopis/732>.

Předplatné časopisu na Slovensku zprostředkovává firma Magnet press, cena ročního předplatného včetně poštovného je 7,80 €. Předplatitelský účet je možné založit na stránkách <http://www.press.sk/odborne-casopisy/gender-rovne-prilezitosti-vyzkum/>.

Časopis je možné zakoupit také v knihkupectví Gender Studies (<http://knihkupectvi.feminismus.cz/>) na adrese Gořazdova 20, Praha 2 a v knihovně Nesehnutí Brno (<http://nesehnuti.cz>) na adrese tř. kapitána Jaroše 18, Brno.

Rádi bychom Vás také informovali, že od roku 2011 je časopis zařazen do databáze **ERIH – European Reference Index for the Humanities**. Více informací naleznete na: <http://www.esf.org/research-areas/humanities/erih-european-reference-index-for-the-humanities/erih-foreword.html/>.

bere trh práce a navrhuje některé postupy genderové politiky, kterými by tradiční dualita, polarita a genderová hierarchie mohly být odbourávány společně, protože jak Stiegler zdůrazňuje, nestačí překonávat pouze hierarchii. Proto nestačí jen podporovat ženy v tradičně mužských povoláních, ale je zapotřebí usnadňovat mužům vstup do tradičně ženských zaměstnání a setrvání v nich. Stejně tak není dostačující přizpůsobovat struktury a hodnocení tradičně ženských podhodnocených povolání mužským, nýbrž je třeba zvyšovat hodnotu těchto profesí a odstraňovat z nich diskriminační struktury, a tak postupně dospívat k oproštění zaměstnání od genderového zatížení (degendering).

Pokud se vrátíme ke třem hlavním cílům genderové politiky, jak je prezentuje Stiegler s využitím teorie spravedlnosti Nancy Fraser, tedy ke spravedlivému přerozdělování, genderové rozmanitosti a degenderingu, vidíme, že uplatňování genderového hlediska je účinnou strategií ve všech třech oblastech, protože dokáže zpochybnit normy normalnosti a změnit jejich nositelky: instituce a struktury (s. 70).

Závěrem bych chtěla ocenit velký potenciál tohoto sborníku na poli vzdělávání. Vřele bych jej doporučila na stůl nejen všem úředníkům a úřednicím, ale zároveň všem, kteří působí ve strukturách státních institucí nebo firem, které chtějí spolupracovat v rámci Evropské unie.

Literatura

Evropská společenství. 2008. Manuál pro gender mainstreaming politik zaměstnanosti, sociálního začleňování a sociální ochrany. Lucemburk: Úřad pro úřední tisky Evropských společenství.

Poznámky

1 K tomu již ve slovenštině: Stiegler, B. 2002. Ako uplatňovať rodové hľadisko. Aspekty stratégie Európskej únie. Bratislava: Aspekt.